

⁴ Spomenica svetičkog samostana I., str. 231. (Arhiv SRH)
⁵ General reda Ivana Zajca je 1627. g. kad je biskup Petar Dominović kao škelnik maloletnih sinova Jurja Zrinskog osnovao samostan u Sveticama, pripojio imanje bivšeg samostana u Kamenskom Svetičkim pavlinima. — (Protocolum monasterii Paulinorum Svecitizensium, Arhiv SRH, br. 80, XVII, p. 231, i Acta Monasterium Kamenska II. 10., Arhiv SRH)

⁶ Arch. Goricensis, Kni. 121/111. Arhiv zagrebačkog Kaptola, (Vis. can. 6 maja, 1753, str. 254) — »De Capella S. Joannes Baptista in Fratrovce fundata, murata habet sub nova tecto Turri murata erecta noviter, adiecta qua in territorio PP. Paulinos Svecitizensium sub cura ad praesens et vigiliantia Aeditus, Rumdisiani P. Definitus Petri Herczogonias-
⁷ Zbornik, gradski Muzej Karlovac, 1964, Anđela Horvat, »Presjek razvoja umjetnosti u karlovačkom pokuplju«, str. 39.

⁸ Anka Bulat-Simić, »Vjekoslav Karas«, str. 41.
⁹ Liber Memorabilium Parochiae Beatae Mariae Virginis ad Nives in Kamensko fundatae ab anno Domini 1827. (Arhiv župe Kamensko).

¹⁰ Durdica Cvitanović, »Kamensko, bivši pavlinski samostan i crkva Bl. Dj. Marije Snežne« (neobjavljeni rad predan zajedno sa dokumentacijom Muzeju grada Karlovca, 1969. godine)

¹¹ »Memorabilia Conventus Kamenskenszka pro anno 1760.« Spisi samostana Kamensko II. 34, Arhiv SRH u Zagrebu.

¹² Zbornik, gradski muzej Karlovac, 1964, str. 43.
¹³ Vidi bilj, br. 2. za samostane Kamensko i Svetice podaci iz »Acta Consilii Croatiae Anno 1770.«

¹⁴ Slikar Bischof, koji je 1921. g. popravljao zidne slike u kapeli Bl. Dj. Marije u Dolu, napisao je na temelju stare bilješke da su zidne slike izvedene 1780. g.

¹⁵ Imanje Dol spominje se kao posjed pavlinskog samostana u Zlatu u rukopisu Nikole Bengera, »Liber memorabilium Parochiae Lepoglavensis ab. an. 1461—1789.« str. 123/24. Nakon propasti samostana ono je pripojeno samostanu u Kamenskom. Vjerojatno se radi o lokalitetu koji je bio u feudalnom području Zrinskih oko Ozlja, kao i Fratrovac, pa je kasnije došao pod jurisdikciju svetičkih Pavlina, jer se inače ne bi mogla naći logična veza između pavlinskog inventara, koji se potpuno podudara tipološki, sa inventarom u Sveticama.

zusammenfassung

In den ehemaligen Paulinerklöstern Svetice und Kamensko haben sich noch viele von den Mönchen gemalte Bilder in verschiedenen Maltechniken erhalten. Auch in der Nähe dieser Klöster, in der Gegend um Karlovac und Ozalj, stossen wir auf Werke der Pauliner in den Pfarrkirchen und Kapellen, welche sich in der Einflussphäre der Mönche befanden. Vor nicht langer Zeit wurde in der Kirche des ehemaligen Besitzes der Pauliner in Fratrovac ein Sakristeischrank gefunden, welcher mit den gemalten Figuren der Verkündigung geschmückt ist, Werken einer frühbarocken Malerschule der Pauliner. In der Marienkirche in Svetice befinden sich einige Altarbilder, unter welchen dasjenige mit der Darstellung der Hl. Familie vom Altar des Hl. Johann von Nepomuk aus dem Jahr 1715 durch seine Qualität hervorsteht. Die Kirche wurde im Jahre 1738, freskiert.

Um die Mitte des 18. Jahrhunderts weite in Kamensko der Pauliner Mönch und Maler Gabriel Taller, welcher die Kirche mit unlängst entdeckten Wandmalereien ausschmückte. In derselben Kirche befinden sich noch andere Werke dieses Malers aus dem Jahr 1760, darunter die Bilder der pauliner Schutzheiligen und Blumenvasen in den Kassetten der Sakristeitür, ferner ein polychromierter Sakristeischrank und Chorbänke. Derselbe pauliner Maler arbeitete auch für andere Kirchen, so z. B. für die Kapelle der Hl. Drei Könige in Banija bei Karlovac, für welche er im Jahre 1760 drei Altarbilder malte. Davon befindet sich das Bild der Kirchenpatrone noch auf dem Hauptaltar, während die beiden anderen mit den Darstellungen der Anbetung der Könige und der Anbetung der Hirten sich jetzt im Museum für Kunst und Gewerbe in Zagreb befinden. Wahrscheinlich hat Gabriel Taller auch für die Klosterkirche in Svetice gearbeitet, wo man ihm vielleicht die Bilder der vier Evangelisten und die Blumenvasen der Kirchenbank zuschreiben kann, welche aus seiner früheren Zeit stammen könnten. In Kamensko malte er Altarantependien, Altarbilder und Wandbilder und fasste das Klostermobiliar, aber viele dieser Arbeiten haben sich nicht erhalten. Um dieselbe Zeit als die Kirche in Kamensko mit Wandmalereien ausgemalt wurde, wurden auch die neuerbauten Chöre der Pfarrkirchen von Ozalj, Vrhovac und Završje mit Wandbildern geschmückt, alles Kirchen die unter dem Einfluss der Pauliner standen.

Die meisten der Altarantependien in Svetice sind um das Jahr 1780 entstanden, zu derselben Zeit in der ein anonymer pauliner Maler in der Kapelle des Hl. Johannes des Täufer in der Nähe von Svetice illusionistische Wandbilder malte. Aus derselben Zeit, um das Jahr 17870, stammen auch die Wandmalereien der Marienkapelle in Dol, deren Kircheneinrichtung ebenfalls mit den Paulinern in Verbindung gebracht werden kann.

Durdica Cvitanović

kopije bmv auxiliatrix lucasa cranacha u slikarstvu slavonije 18. stoljeća

Veliki njemački renesansni slikar Lucas Cranach, rođen godine 1472. u Kronachu kod Bamberg, a umro 16. listopada 1553. u Weimaru¹, naslikao je među brojnim prikazima svojih Marija, oko 20-tih godina 16. stoljeća, i lik »Madonne s djetetom«, koja se danas nalazi u župnoj crkvi sv. Jakova Apostola u Innsbrucku. Ovu njegovu »Madonnu s djetetom« smatrali su već suvremenici »najdivnijom od sviju Cranachovih Madonna«², iako joj takva slava u odnosu na ostale Cranachove Madonne ne pripada.

Innsbruška Madonna Lucasa Cranacha, koja s toliko neposredne, ljudske tople i majčinski nježne ljubavi privija uza se svoje maleno dijete, postigla je upravo »u austrijskim alpskim zemljama ne samo izvanrednu popularnost već i slavu kao čudotvorna Madonna«³.

»Madonnu s djetetom«, danas u župnoj crkvi sv. Jakova u Innsbrucku, dobio je na poklon nadvojvoda Leopold od saskog Kurfürsta Johanna Georga. Nadvojvoda Leopold je najprije tu sliku izložio u Passau, a nakon što je preuzeo vlast u Tirolu, u svojoj dvorskoj kapeli u Innsbrucku. Leopoldov sin, nadvojvoda Ferdinand Karlo, prepustio je čudotvornu sliku »Madonne s djetetom« godine 1650. građanstvu Innsbrucka na javno štovanje, te je ova dragocjena slika smještena na glavnom oltaru župne crkve sv. Jakova, Cranachov original umetnut je u veliku oltarsku palu koju je naslikao Schöpf, a prikazuje sv. Jakova i Aleksija pred čudotvornom slikom Madonne, koju podržavaju anđeli. Küssel je tu sliku rezao u bakar, a postoje i brojne njene kopije u crkvama kao i na kućama⁴.

Jednu od najstarijih kopija Cranachove »Maria Hilf« Madonne iz Innsbrucka nalazi se na desnom pobočnom oltaru dvorske kapele u Freundsbjergu u Tirolu⁵. Ovu kopiju originala iz Innsbrucka nošenu od dva anđela iznad koje se nalaze četiri lika svetica, Bog otac i Duh sveti, naslikao je Michael Waldmann godine 1637⁶.

U Innsbrucku, i to u župnoj crkvi »Maria Hilf«, sagrađenoj godine 1647, nalazi se na glavnom oltaru velika oltarska pala, što podsjeća na

zavjet tirolskih staleža iz g. 1647, koji klečeći upiru pogled prema slici čudotvorne Madonne. Ovu zavjetnu sliku Madonne s djetetom, prema originalu Lucasa Cranacha iz innsbruške crkve sv. Jakova, smještenu u srebrni okvir iz prve pol. 18. stoljeća, naslikao je Michael Waldmann godine 1654⁷, tj. onaj isti slikar koji je godine 1637. naslikao kopiju te iste čudotvorne Madonne za dvorsku kapelu u Freundsbjergu.

Do ove kopije iz župne crkve sv. Jakova u Innsbrucku došlo je na sljedeći način: kako tirolski staleži nisu mogli dobiti original čudotvorne Cranachove Madonne od nadvojvode Ferdinanda, naslikao je Michael Waldmann kopiju te slike, koja je umetnuta u veliku oltarsku palu glavnog oltara⁸, djelo innsbruškog slikara Johanna Paula Schora. Slikar Johann Paul Schor pripada dvjema umjetničkim obiteljima, koje su svojim radovima i umjetničkim djelovanjem odredile razvitak umjetnosti u Tirolu i to obitelji Schor i Waldmann. Umjetnička obitelj Schor je bila poznata već od 16. stoljeća. Većina pripadnika te obitelji bili su tzv. univerzalni umjetnici. Najznamenitiji član obitelji Schor bio je Johann Paul, koji je bio prvi netalijanski freskant u baroknom umjetničkom centru — Rimu — u doba pape Aleksandra VI⁹. Johann Paul Schor naslikao je u Rimu veliku oltarsku palu za innsbrušku crkvu »Maria Hilf«, te su na tome djelu jasno vidljivi utjecaji sličnih djela rimskih baroknih majstora. Schorova oltarska pala zajedno sa Waldmannovom kopijom Cranachove Madonne vrlo su visoko cijenjene¹⁰.

Kopije »Maria Hilf« Madonne Lucasa Cranacha iz innsbruške crkve sv. Jakova apostola bile su veoma omiljene u Tirolu, te ih nalazimo npr. u zavjetnoj crkvi protiv kuge u Landecku, i to na pokrajnom oltaru koji je nastao g. 1651¹¹, zatim na glavnom oltaru Gospine crkve u Kitzbühelu, koji potječe iz druge pol. 17. stoljeća¹², kao i na pobočnom oltaru filijalne kapele sv. Ursule u Mauernu kod Steinacha¹³.

Kopije čudotvorne slike »Madonne s djetetom« zvane »Madonna Pomoćnica«, »Madonna Auxiliatrix peccatorum« ili »Maria Hilf« Lucasa Cranacha iz innsbruške crkve sv. Jakova ne nala-

zimo samo u Tiroli i ostalim dijelovima Austrije, već i u slikarstvu naših zemalja koje su se nalazile pod direktnim utjecajem iz Austrije kao npr. Slovenija i Hrvatska.

Kopije te čudotvorne Madonne iz Tirola nalazimo u 18. stoljeću i u slikarstvu nedavno oslobođenog dijela Hrvatske od Turaka, tj. Slavonije, koja je odmah nakon oslobođenja ispod turskog jarma došla pod snažni i direktni utjecaj Austrije.

Tako npr. u Osijeku nalazimo u kompozicionom i likovnom pogledu najsličniju kopiju velike oltarske pale iz župne crkve sv. Jakova u Innsbrucku rad slikara Schöpfa, u velikoj oltarskoj pali župne crkve sv. Mihajla u Tvrđji, tj. bivšoj Isusovačkoj crkvi. Osječka isusovačka crkva sagrađena je od godine 1725. do 1748.¹⁴

Pala »Madonne pomoćnice«¹⁵ nalazi se na pomoćnom oltaru BD Marije bivše isusovačke crkve, i predstavlja tipičnu i vješto slikanu baroknu kompoziciju kod koje je očit i vidljiv direktan utjecaj Schöpfove i Schorove oltarske pale iz innsbruških crkava sv. Jakova i »Maria Hilf«. Dva vitka i elegantna Kerubina podr-

Sotin, župna crkva — »Marija Pomoćnica« (prva pol. 18. st.) Foto: N. Vrančić

Varaždin, kapucinski samostan — »Marija Pomoćnica« (1678. god.) Foto: Lj. Krietić

žavaju sa svake strane naslikanu kopiju čudotvorne Cranachove Madonne s djetetom uokvirenu naslikanim pozlaćenim okvirom ukrašenim rocailles ornamentima. Madonna austrijskog tipa, blijeda inkarnata sa naglašeno rumenim obrazima, odjevena je u jarko cinober crven plašt i u plavkasto-zelenkastu hađu. Golo djetesce Isus podržava ručicom majčin plašt, te se tijesno privija uz Madonu. Glave majke i djeteta ukrašene su pozlaćenim srebrnim krunama. Sa svake strane Madonne smješteni su krilati i lebdjeći anđelčići sa crvenim i modrim draperijama. Iznad glave Madone pridržavaju anđelčići veliku i crvenom bojom naslikanu baroknu krunu. Čitava kompozicija slikana je u suzdržanim i prigušenim hladnim, modrikastim i prozračnozelenkastim tonovima pastelno intoniranih boja sa akcentima zagasiotog crvenila.¹⁶ Osječka oltarska pala, koja je vjerojatno nastala oko godine 1748, opetuje uglavnom osnovne karakteristike kompozicione sheme oltarske

Lucas Cranach: »Madona s djetetom«, župna crkva sv. Jakova, Innsbruck

pale Schöpfa u župnoj crkvi sv. Jakova, a također i kompozicionu shemu oltarske pale Johanna Paula Schora iz crkve »Maria Hilf« u Innsbrucku. Međutim osječka se pala direktno povezuje u naslikanoj kopiji čudotvorne »Madonne Auxiliatrix« na kopiju Cranachove Madonne izvedenu godine 1654. od slikara Michae'a Waldmanna za župnu crkvu »Maria Hilf« u Innsbrucku, te čak i ponavlja motiv okvira iz prve pol. 18. stoljeća u koji je umetnuta Waldmannova kopija. Ova nam činjenica ukazuje da osječka pala sa kopijom Madonne pomoćnice potječe iz prve pol. 18. stoljeća. Najstarija kopija čudotvorne Cranachove Madonne »Maria Hilf«¹⁷ u Slavoniji vjerojatno se

nalazi na glavnom oltaru župne crkve u Sotinu¹⁸. Oltarska pala prikazuje Madonu s Isusom, koja je umjesto kao Cranachov original i većina ostalih kopija te slike okrenuta u lijevo, naprotiv, okrenuta u desno, što nam ukazuje da je ta sotinska kopija Madonne rađena prema grafičkom predlošku, i to ne Cranachova originala iz crkve sv. Jakova, već Waldmannove kopije Cranachove Madonne iz g. 1654. Sotinska kopija »Maria Hilf« Madonne prikazuje dosta dobar barokni rad sa mekim sfumaturama sjena, obla i nježna lica, velikih očiju i malene šiljate bradiće, sa fino crtanim i osjenčanim rukama dugačkih vretenasto oblikovanih prstiju. Preko glave Madonne prebačen je prozračni

veo, dok je izraz djeteta ozbiljan i starmali. Na glavi majke i djeteta montirane su srebrne barokne krune.

Interesantna je i povijest dolaska ove Madonne pomoćnice u sotinsku župnu crkvu, koju dr. Angela Horvat spominje slijedećim riječima »U crkvi su barokni oltari i slika Marije Pomoćnice (prema tradiciji, franjevci su je donijeli iz Beograda)»¹⁹.

U Sotinu se nalazila »Franjevačka rezidencija koja je spadala pod srijemsku kustodiju sv. Ivana Kapistrana, te koju odavna nastavahu bosanski franjevci, a koju razoriše Turci godine 1526.«²⁰ Međutim se već godine 1659. spominje O. Pavao Stojčević kao župnik u Sotinu...²¹, a »čudotvornu i zadivnu Gospinu sliku bosanski franjevci ovamo donesoše poslije izгона iz Beograda — uslijed nedaće austrijske vojske kod Beograda 1739. godine — pokloniše je upravitelju sotinske župe O. Andriji Didoviću, da bi primamila brojni svijet u procesiju sotinskoj Gospi.«²² Kada su se izbjegli franjevci iz Beograda našli u Sotinu, zamolio ih je župnik sotinske crkve O. Andrija Didović »da mu podare Gospinu sliku«, koju on »namjesti u svojoj sobi, jer druge odaje nije imao«²³.

Čakovec, franjevačka crkva — »Marija Pomoćnica«, 1738. god. Foto: Lj. Krtelj

Innsbruck, župna crkva »Maria Hilf«, oltarska pala Jolanna Paula Schora s kopijom Cranachove Madonne od Michaela Waldmana, 1654. god. Foto: Lj. Krtelj

Tek godine 1758, kada su franjevci carskom naredbom napustili upravu sotinske župe, prvi svjetovni župnik u Sotinu, Ivan Penić, pobrinuo se svojski da se sagradi nova župna crkva²⁴

Prema tome je ova sotinska kopija »Madonne Auxiliatrix« izrađena početkom 18. stoljeća, svakako prije godine 1739. Kako se ova kopija međutim ne pridržava Cranachova originala iz crkve sv. Jakova, već se po tipu, mekoći linija lica i ljupkosti izraza Madonne u mnogome približava Waldmannovoj kopiji Cranachove »Madonne« u crkvi »Maria Hilf« u Innsbrucku iz g. 1654, to je ona po svojoj prilici rađena prema tome uzoru.

Iz prve pol. 18. stoljeća sačuvana je kvalitetna kopija Cranachove »Maria Hilf« Madonne u rektorijskoj franjevačkog samostana u Slavonskom Brodu.

Slika »Madonne Auxiliatrix«²⁵ u drvenom rezbarenom i pozlaćenom okviru ukrašenom rocail-

les ornamentima predstavlja kvalitetan rad nepoznatog majstora 18. stoljeća. Ispred tamne pozadine ističe se mladenački i ljupki lik Madonne odjevene u modro-zelenkastu halju i jarko cinober crveni plašt podstavljen tannim okerom. Na krilu majke smješteno je golo i dobro proporcionirano dijete Isus. Lice i ruke majke dobro su i vješto naslikane. Naročito su u likovnom pogledu uspjela nježna lica Madone i djeteta, slikana u prozračnim bojama sa mekim sjenama nježne modelacije. Na glavi majke i djeteta montirane su teške metalne pozlaćene barokne krune²⁶.

Otraga na slici prilijepljena je ceduljica, tj. autentica, koja posvjedočuje da ta slika predstavlja »originalnu kopiju BD Marije zvane »Auxiliatrix«, koja se nalazi u metropoli Tirola u crkvi sv. Jakova Apostola Velikog, te je »čudotvorna«. Ova je autentica potpisana i datirana 28. listopada 1749. godine.

Prema toj autentici slikana je ova kopija čudotvorne Cranachove Madonne iz Innsbrucka cko godine 1749. Međutim se slikar, koji je kopirao tu brodsku sliku, nije držao Cranachova originala u crkvi sv. Jakova, već je svoju kopiju radio prema uzoru Waldmannove kopije Cranachove Madonne u župnoj crkvi »Maria Hilf« u Innsbrucku iz godine 1654.

Deset godina kasnije, tj. godine 1759, naslikana je kopija Cranachove »Maria Hilf« Madonne koja se nalazi u franjevačkoj crkvi u Virovitiči²⁷. Ova kopija čudotvorne Madonne iz Innsbrucka predstavlja dosta interesantno djelo nepoznatog majstora 18. stoljeća. Madonna ima naglašeno germanske crte u široko i trokutasto oblikovanom licu sa malenim nosom i tamnim zamišljenim i ozbiljnim očima. Odjevena je u tamno zelenu haljinu i ogrnuta žarko cinober crvenim plaštem podstavljenim smeđom bojom. Dijete se u ponešto nespretnoj pozi privija uz majku. Inkarnat Madonne i djeteta je žućkasto-blijedi. Slika je smještena u drveni pozlaćeni i rezbareni okvir ukrašen rocailles motivima i lisnatim viticama, koji je u gornjem dijelu ukrašen kartušom, nadvišenom krunom i slijedećim zapisom:

»S. MATER
DEI! INTERCEDE
PRO NOBIS«

U donjem medaljonu okvira zapisana je godina 1759.

Osiijek, župna crkva sv. Mihajla u Tvrđi — oltarska pala oko 1748. god. Foto: I. Nikolić

Kopija Madonne Auxiliatrix iz godine 1759. nalazi se na pobočnom oltaru sv. Ivana Nepomuka, postavljena godine 1759. kao dar župnika Ludovika Patačića²⁸, te godine 1766, pozlaćena od virovitičkih fratara laika Damjana i Luke Amleitnera²⁹.

Ova virovitička kopija Cranachove Madonne iz godine 1759. predstavlja najslabiju kopiju te Madonne po Cranachovom originalu u crkvi sv. Jakova u Innsbrucku, za razliku od većine ostalih kopija te Madonne u Hrvatskoj, koje većinom kopiraju Waldmannovu kopiju Cranachova originala iz godine 1654. Prema tome je nepoznati slikar, autor virovitičke slike, ko-

pirao svoju »Madonnu Auxiliatrix« direktno ili indirektno (možda po kojoj kasnijoj kopiji) prema originalnoj Cranachovoj slici, te je prenio na svoje platno glavne tipološke i likovne karakteristike originala, ali na neuporedivo nižoj likovnoj skali i izražene u drugačijem duhu i shvaćanju jedne posvema drugačije kulturne epohe.

U Franjevačkom samostanu u Virovitici nalazi se još jedna interesantna i osebujna kopija »Madonne Auxiliatrix«, koja još samo u pozici i kompoziciji podsjeća na Cranachov original. Slika »Madonne Pomoćnice« nalazi se u klauzuri franjevačkog samostana u Virovitici, te predstavlja kvalitetno i u likovnom pogledu vrijedno i interesantno djelo nastalo godine 1760, koje je navodno naslikao neki bečki slikar¹⁸. Ova je slika bila ujedno i zavjetni dar obitelji grofova Pejačevića, gospodara virovičkog dvorca.

Virovitica, franjevačka crkva — »Marija Pomoćnica«, 1759. god. Foto: I. Nikolić

Slavonski Brod, franjevački samostan — »Marija Pomoćnica«, 1749. god.

Monumentalni lik Madonne i djeteta koncipiran je i prikazan u naglašenoj i izduženoj piramidolnoj kompoziciji, te je vješto i slobodno postavljen u imaginarni prostor. Raskošno i široko tretirani nabori plašta i halje plastično oblikuju maestozno i vitko tijelo mladenačke Madonne. Njena gracilna i nježna trkutasto oblikovana glava sa blijedim inkarnatom puti i velikim tamnim bademastim očima u skladnom je i ugodnom kontrastu sa njenim vitkim i izduženim tijelom. Dugački bijeli labudi vrat Madonne izvija se iz izreza haljine, a na njenom blijedom čelu drhti prozirni veo. Svojim dugačkim i nervoznim prstima, vješto oblikovanih i slikanih ruku, pridržava i privija uza se majčinski nježnom gestom golo tjelešće svega sina. Ispod slike, na tamnoj traci, ispisan je votivni natpis:

»AD MARIAM AUXILIATRICEM CUM TRIBULARE R CLAMAVI ET CLEMENTIA SUA EXAUDIVIT ME — EX VOTO 1760 M: A; L: B: che Pejacsovič N. T. Familia«

Prema tome zapisu ova votivna slika obitelji Pejačević potječe iz godine 1760, te predstavlja slobodniju i već potpuno u precioznijim i stili-

ziranim oblicima rokokoa koncipiranu interpretaciju Cranachove Madonne »Auxiliatrix«, s kojom je još jedino povezuje identičnost kompozicije.

U župnoj crkvi franjevačkog samostana u Slavonskom Brodu smještena je na oltaru BD Marije oltarska pala koja prikazuje Cranachovu kopiju »Maria Hilf« Madonne, a potječe iz druge pol. 18. stoljeća¹⁹, te prikazuje interpretaciju Cranachova originala iz Innsbrucka u smirenijim i idealiziranim oblicima shvaćenim već u duhu novog vremena u kome je nastala. Široki tretman nabora plašta i halje Madonne ponavlja u hladnijoj i suzdržanijoj interpretaciji uznemirenu i barokno pokrenutu liniju ranijih kopija djela tog velikog umjetnika njemačke renesanse.

U spomenici brodskog franjevačkog samostana²⁰ napominje se, da je godine 1737. franjevačka crkva sv. Trojstva u Slavonskom Brodu imala pet oltara, koji su svi od reda bili stari. Na oltaru BD Marije nalazio se »krasno ukrašen kip Madonne«, te je prema tome vidljivo, da se godine 1737. u crkvi nalazio na oltaru Majke Božje kip, a ne slika.

U vezi godine 1779. napominje ista Spomenica²¹ da su pod »guardijanatom R. P. Simuna Bukvića bila postavljena u ovoj crkvi sv. Trojstva dva pobočna oltara, i to oltar BD Marije Pomoćnice (Auxiliatrix) i sv. Ivana Nepomuka...« Prema ovom posljednjem zapisu iz spomenice brodskog samostana iz godine 1779., koji izričito napominje da je te godine postavljen pobočni oltar BD Marije Auxiliatrix, potjecala bi ova kasnija kopija Cranachove Madonne iz oko godine 1779.

Dalek je put prevalio motiv Cranachove »Maria Hilf« Madonne od glavnog grada Tirola — Innsbrucka — sve do udaljene Slavonije u Hrvatskoj.

Kao što već Nagler napominje²², bila je ta čudotvorna Madonna Lucasa Cranacha iz crkve sv. Jakova u Innsbrucku veoma čuvena i štovana, a prema tome i često kopirana i postavljena na oltare brojnih crkava ne samo u sjevernom Tirolu i ostalim zemljama Austrije, već i u Sloveniji i Hrvatskoj.

Kopije Cranachove »Maria Hilf« Madonne, koje nalazimo u Slavoniji, došle su po svoj prilici ovamo slijedeći logični tok kulturno-umjetničkih utjecaja koji su preko Slovenije prodirali u susjednu Hrvatsku. Prema tome je i taj

motiv čudotvorne Cranachove Madonne Auxiliatrix iz tirolskog Innsbrucka prenesen u Hrvatsku iz austrijske Štajerske i sujedne Slovenije, koja je bila pod najdirektnijim i najsnažnijim utjecajima koji su u vjerskom i umjetničkom pogledu prodirali u Hrvatsku i hrvatske zemlje.

Interesantna je činjenica, da kopije čudotvorne Madonne Auxiliatrix nalazimo u Slavoniji najčešće u redovničkim crkvama i samostanima (Sotin, poč. 18. st, Slavonski Brod godine 1749. i g. 1779, bivša Isusovačka crkva u Osijeku, g. 1748, Virovitica g. 1759. i 1760.). Ova nam činjenica ukazuje da su motiv kao i štovanje čudotvorne Cranachove Madone Auxiliatrix iz Innsbrucka u Slavoniju bili preneseni posredstvom redova.

Tu hipotezu potvrđuje i činjenica da su najraniju kopiju te Madonne u sjeverozapadnu Hrvatsku, i to u grad Varaždin, donijeli sa sobom redovnici, i to konkretno štajerski kapucini. Najranija do sada poznata kopija Madonne Auxiliatrix Lucasa Cranacha u Hrvatskoj nalazi se u kapucinskom samostanu u Varaždinu i to na malom zidnom oltariću od polikromirana

Varaždin, franjevačka crkva, — »Marija Pomoćnica«, prva pol. 18. st. Foto: Lj. Krtelj

drva iz prve pol. 18. stoljeća, koji je smješten ispred ulaza u kapucinsku knjižnicu u I. katu. Ova kopija »Madonne Auxiliatrix« datirana je godinom 1678, te je prema zapisu na slici darovana od neke Anne Christine Dünk 7. srpnja 1678. »den Herrn Cappucinern« i prenesena »nach Warastin«.

Obzirom da su Varaždinci željeli već godine 1652. da se u njihovom gradu osnuje kapucinski samostan, obratili su se oni svojom molbom, i uz preporuku Hrvatskog sabora, provincijalu štajerskih kapucina O. Hijacintu, ali u ono vrijeme bez uspjeha⁹. Tek nakon intervencije grofice Magdalene Nadasdy kod kralja Leopolda I godine 1695. dolazi nekoliko kapucina u Varaždin godine 1699¹⁰, gdje osnuju svoj samostan i crkvu poč. 18. stoljeća.

Prema tome su po svoj prilici štajerski kapucini sa sobom donijeli ovu varaždinsku kopiju čudotvorne »Maria Hilf« Madonne Lucasa Cranacha, datiranu g. 1678, iz Štajerske u Varaždin, koja predstavlja vjerojatno rad nekog nepoznatog štajerskog slikara iz 17. stoljeća.

Ranu i likovno vrijednu kopiju Cranachove »Maria Hilf« Madone nalazimo i u župnoj crkvi sv. Nikole u Čakovcu, i to na lijevom pobočnom oltaru »Marije Pomoćnice« u svetištu te franjevačke crkve.

Kopija Cranachove »Madonne Auxiliatrix« u Čakovcu predstavlja rad vještog austrijskog majstora iz godine 1738, te je po svoj prilici zavjetni dar tadašnjih najvećih benefaktora bivše zadužbine Zrinskih u Čakovcu, tj. obitelji Althan-Pignatelli.

Ta kvalitetna slika iz godine 1738. prikazuje po svoj prilici jednu od likovno najvrijednijih kopija čudotvorne Cranachove Madone na teritoriju sjeverozapadne Hrvatske, te predstavlja, uprkos naglašeno germanskih crta lica Madonne, osebujnu i individualnu likovnu interpretaciju tog omiljelog motiva u maestoznom i opulentnom stilu razvijenog baroka. Madonna ljupkog i tipično germanskog tipa lica, plave i prozirne kose, velikih tamnih očiju bez trepavica i sitnih rumenih usana, priklonila je blago svoju lijepu i mladoličku glavu prema desnom ramenu, dok je dugačkim i vješto oblikovanim prstima ruku obuhvatila dijete Isusa, koji desnom ručicom miluje lice majke. Madonna je odjevena u raskošno ruho dugačkih i širokih rukava, ispod kojih proviruju nabrani rukavi halje, Bogati i široko drapirani plašti

Slavonski Brod, franjevačka crkva — »Marija Pomoćnica«, oko 1739. god. Foto: N. Vranić

modelira plastično maestozno koncipiran lik Madonne, zatvarajući u jednu čvrsto zatvorenu cjelinu čitavu ovu naglašeno intimnu i neposrednu kompoziciju sa naglašeno profinjnom i aristokratskom notom. Slika Madonne Pomoćnice prekrivena je staklom i smještena u široko i bogato rezbareni pozlaćeni okvir iznad kog je smještena kartuša ukrašena motivom školjke sa natpisom:

1738
I D
M
A B

Dr. A. Horvat¹¹ napominje ovu kvalitetnu i likovno vrijednu oltarsku palu u vezi s raskošnim oltarima čakovečke franjevačke crkve sv. Nikole ovim riječima: »Kada su mogla nastati ta — za naše prilike — kvalitetna djela? Gomilanje simetrično raspoređenih arhitektonskih oblika na čakovečkim oltarima govori, da su oni nastali u dobra zrelog baroka. To se pokla-

Virovitica, franjevački samostan — ex voto — »Marija Pomoćnica«, 1760. god. Foto: I. Nikolić

pa s vremenom kada žive donatori glavnog oltara, kao i s datumom 1738. koji je s inicijalima ID M A B urezan u kartuši površ slike »Marije Pomoćnice« na istoimenom oltaru». U Varaždinu nalazimo još jednu kopiju »Madone pomoćnice« Lucasa Cranacha i to na menši lijevog pobočnog oltara franjevačke crkve sv. Ivana Krstitelja, koji je godine 1725. podignut doprinosima bratovštine sv. Frane¹⁴. Kopija Madone pomoćnice, koja potječe po svoj prilici iz prve pol. 18. stoljeća, ukrašena je umjetnim cvijećem i zavjetnim darovima, djeluje kao slabija i nevjesta kopija nekog možda domaćeg ili stranog putujućeg slikara, kome je kao uzor vjerojatno poslužila čakovečka Madonna Auxiliatrix iz godine 1738. I na varaždinskoj, kao i na čakovečkoj franjevačkoj Madonni, nalazimo na glavi Marije i djeteta montirane pozlačene krune i zavjetna srca i darove.

Daleki put motiva »Madonne Auxiliatrix« ili »Maria Hilf« Madone, naslikanu u 16. stoljeću u njemačkom Wittenbergu od Lucasa Cranacha i predanu na javno štovanje građanstvu Innsbrucka polovicom 17. stoljeća — iz udaljenog Innsbrucka sve do Osijeka u Hrvatskoj u 18. stoljeću, dokazuje u prvome redu kojim su se tokovima kretali najjači vjersko-politički i umjetnički utjecaji iz austrijskih krajeva preko Slovenije, sjeverozapadne Hrvatske (Podravine i Posavine) sve do Osijeka.

Činjenica da ove kopije Cranachove Madone Auxiliatrix najčešće nalazimo upravo u redovničkim crkvama i to u franjevačkim, isusovačkim, kapucinskim i pavlinskim (u bivšoj pavlinskoj rezidenciji na Veternici nalazi se također jedna kopija te Madone iz prve pol. 18. stoljeća¹⁵), koja vjerojatno potječe iz kapele BD Marije u kojoj se nalazio oltar BD Marije iz godine 1755.¹⁶) samostanima, ukazuje nam da su glavni nosioci i propagatori ovog štovanja čudotvorne Madone iz Innsbrucka, a prema tome posredno i utjecaja iz udaljenog Tirola, bili uglavnom redovnici.

Dobra, a katkada i visoka kvaliteta ovih kopija Cranachove čudotvorne Madone Auxiliatrix u Hrvatskoj (Čakovec, Slavonki Brod, Sotin, Virovitica), dokazuje da su u 18. stoljeću u Hrvatskoj vladale takve ekonomsko-kulturno-umjetničke i vjerske prilike koje su omogućivale nabavu dijela čija umjetnička vrijednost nije slabija od prosječne kvalitete kopija iz istog

motiva, koje nalazimo u sjevernom Tirolu, kao i u ostalim krajevima Austrije ili austrijskih nasljednih zemalja.

Međutim, taj je motiv realistične i ljudski jednostavne Cranachove Madone iz Innsbrucka, shvaćene u duhu njemačke renesanse (a koji direktno primjenjen, iako transformiran i prilagođen duhu baroknog razdoblja, nalazimo samo u »Madonni Pomoćnici« iz 1759. g. u franjevačkoj crkvi u Virovitici), prenesen u Innsbruck, i interpretiran u nježnije, dražesnije, toplije, u idealistički oplemenjene oblike tirolskog italijanističkog baroka 17. stoljeća u kopijama tog Cranachova originala od Michaela Waldmanna, unesen i transformiran dugačkim svojim putovanjem i pod utjecajem austrijskog, odnosno bečkog i štajerskog baroka i rokoka u kopijama toga motiva, u umjetničku klimu Hrvatske u drugoj pol. 17. stoljeća, a naročito u 18. stoljeću.

Tirolska je umjetnička tradicija transformirana i sublimirana vatrometom bečkog baroka i rokoka punog spontane i neposredne životne radosti bila materijalno i neposredno prisutna već tokom prve pol. 18. stoljeća u Hrvatskoj i to u djelima našeg najvećeg slikara baroka, rođenog Tirolca, Ivana Ramera, dok je taj isti utjecaj u umjetnosti Hrvatske 18. stoljeća prisutan i u kopijama i likovnim transformacijama na nižoj likovnoj i umjetničkoj ljestvici u djelima domaćih i stranih imitatora doseljenog bečkog Tirolca Paula Trogera i njegovih učenika. Sigurno je međutim, da rođeni Tirolac, pavlinski redovnik Ivan Ranger, koji u relacijama hrvatske umjetnosti znači vrhunac kreativnog i likovnog stvaralaštva u prvoj pol. 18. stoljeća, nije došao u Hrvatsku i umjetničku klimu Hrvatske onog vremena bez veze sa slikarskom tradicijom svoje vlastite domovine — Tirola. S jedne strane tim više jer je u Hrvatsku došao već kao gotovi slikar, a s druge strane, jer su i drugi njegovi sunarodnjaci Tirolci odigrali i te kako važnu i presudnu ulogu u formiranju austrijskog, odnosno bečkog baroknog likovnog izraza, kao na pr. Andrea Pozzo, rodom iz južnog Tirola, Paul Troger i njegovi učenici te Joseph Ignaz Milldorfer i drugi.

Taj posredni i neposredni utjecaj iz Tirola u umjetnosti Hrvatske još je veoma malo proučen, te je signaliziran jedino saznanjem da je najveći slikar hrvatskog baroka, pavlin Ivan Ranger, bio rodom iz Tirola. No obzirom da

su mnogi Tirolci svojim italijanističkim osjećajem i interpretacijama barokne slikarske misli oplodili centar najsjajnije i najkvalitetnije sublimacije punokrvnog likovnog izraza prve pol. 18. stoljeća — Beča — njihov doprinos i prikrivena prisutnost u djelima našeg hrvatskog likovnog stvaranja u doba baroka nije samo prisutna u djelima lepoglavске pavlinske slikarske škole, već vrlo vjerojatno i u ostalim djelima majstora koji su stvarali i djelovali na teritoriju Hrvatske u 18. stoljeću, ili čija su djela bila u to doba importirana u našu domovinu.

Ivy Lentić-Kugli

¹ Dr. K. Nagler, Neues Allgemeines Künstler-Lexicon, Leipzig, str. 299

² Ed. Heyck, Lucas Cranach, Bielefeld und Leipzig 1927, str. 82—83

³ Ed. Heyck, o. c., str. 83

⁴ Dr. K. Nagler, o. c., str. 305

⁵ Johanna Felmayr, Die Altäre des 17. Jahrhunderts in Nord-Tirol, Innsbruck 1907, str. 26, sl. 6

⁶ Michael Waldmann, rođen oko g. 1605, u području Freiburga — umro 25. III 1658., u Innsbrucku

⁷ Dr. Karl Böhm, Die Pfarrkirche Maria Hilf zu Innsbruck, Innsbruck 1941, str. 10

⁸ Dr. Karl Böhm, o. c., str. 10 — dim, pale 470 x 274 cm, ulje na platnu

⁹ Grimshitz-Feuchtmüller-Mrazek, Barock in Oesterreich, Wien 1962, str. 30—31

¹⁰ Dr. Karl Böhm, o. c., str. 10

¹¹ J. Felmayr, o. c., str. 35

¹² J. Felmayr, o. c., str. 73, sl. 45

¹³ J. Felmayr, o. c., str. 76

¹⁴ Dr. J. Bösendorfer, Vjerska organizacija u Osijeku, Zbornik arheološkog kluba »Mursa«, Osijek 1936, str. 19—23

¹⁵ dimenzije pale: 175 x 96 cm, ulje na platnu

¹⁶ Ivy Lentić-Kugli, Slikarstvo Slavonije u 18. stoljeću — katalog izložbe »Umjetnost Slavonije u 18. stoljeću«, Osijek 1971.

¹⁷ Podaci iz Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu

¹⁸ dimenzije slike: 120 x 80 cm — ulje na platnu

¹⁹ dr. A. Horvat, »Sotine — Likovna enciklopedija, IV, Zagreb 1966.

²⁰ O. Placido Belavčić, Povijest samostana i župe vukovarske, Vukovar 1928, str. 28

²¹ O. Placido Belavčić, o. c.

²² O. Placido Belavčić, o. c., str. 28

²³ O. Placido Belavčić, Čudotvorna Gospina slika u Sotinu, Vukovar 1909, str. 4

²⁴ O. Placido Belavčić, o. c., str. 8

²⁵ ulje na platnu, 87,9 x 62 cm

²⁶ Ivy Lentić-Kugli, Slikarstvo Slavonije u 18. stoljeću — katalog izložbe »Umjetnost Slavonije u 18. stoljeću«, Osijek 1971.

²⁷ ulje na platnu, 78,5 x 57 cm

²⁸ podaci iz Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu

²⁹ Dr. A. Horvat, O djelima mariborskog klapara Josipa Holzgerera u Virovitici, Bulletin JAZU, br. 2/1959, Zagreb 1959.

³⁰ podaci dobiveni od O. Paskala Cvekana iz Franjevačkog samostana u Virovitici

³¹ Protocolum seu Liber annotationum rerum notabilium Conventus SSS Trinitatis — 1708, u Franjevačkom samo-

stanu u Slavskom Brodu

³² Protocolum seu Liber annotationum, o. c., — Franjevački samostan u Slavskom Brodu

³³ Dr. K. Nagler, o. c., str. 305

³⁴ ulje na drvu, 77 x 56 cm

³⁵ Dr. R. Horvat, Povijest grada Varaždina, rukopis u Gradskom muzeju u Varaždinu

³⁶ Dr. R. Horvat, o. c.

³⁷ Dr. A. Horvat, Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Medimurju, Zagreb 1956, str. 99

³⁸ K. Filic, Franjevi u Varaždinu, 1944, str. 102

³⁹ Izvještaj dr. A. Horvat: Evidencija i reambulacija spomenika kulture na području Hrvatskog Zagorja (oko Ivančice), 12—14. X. 1966. — dokumentacija Reg. zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu

⁴⁰ Gjuro Szabo, Spomenici kotara Krapine i Zlatar, Zagreb 1914, str. 80

zusammenfassung

Das berühmte Gnadenbild der »Maria Hilf« Madonna welches Lucas Cranach in Wittenberg in den 20-er Jahren des 16. Jahrhunderts malte und welches der sächsische Kurfürst Johann Georg dem Erzherzog Leopold schenkte, wurde von seinem Sohn, dem Erzherzog Ferdinand Karl im Jahre 1650, zur öffentlichen Verehrung der Bürgerschaft von Innsbruck geschenkt und auf dem Hauptaltare der Pfarrkirche des hl. Jakob in Innsbruck aufgestellt, Schöpf malte das grosse Altarbild mit dem Heiligen Jakob und Alexius in welches das Cranach'se Gnadenbild eingefügt wurde. Als im Jahre 1647 die Pfarrkirche »Maria Hilf« zu Innsbruck errichtet wurde und die Tiroler Stände das berühmte Gnadenbild Cranach's von Erzherzog Ferdinand nicht erhielten, malte Michael Waldmann im Jahre 1654, eine Kopie dieser Gnaden-Madonna, welche in das grosse von Johann Paul Schor in Rom ausgeführte, Altar-Bild eingefügt wurde.

Dieses Gnadenbild Cranach's erfreute sich nicht nur in den oesterreichischen Alpenländern sondern auch in von Oesterreich stark beeinflussten Slovenien und Kroatien ausserordentlicher Popularität und stand als Gnadenbilde in grosser Ehre.

Nach der endgültigen Befreiung Slavoniens vom türkischen Joch, finden wir mit dem wachsen-

den Einflüsse Oesterreichs, auch in diesem Teile Kroatiens einige interessante Kopien dieser Cranachschen Madonna in der Malerei Slavoniens.

Die ähnlichste Darstellung der grossen, von Schöpf und Schor gemalten Altarbilder in den Innsbrucker Kirchen des hl. Jakob und der »Maria Hilf«, finder wir in der Komposition des Altarbildes in der Osijeker Pfarrkirche des hl. Michael (ehemalige Jesuitenkirche), mit dem von Engel getragenen Gnadenbilde Mariae, welches der Waldmannschen Kopie des Cranachschen Originals aus dem Jahre 1654. nachempfunden, und sehr wahrscheinlich um das Jahr 1748. entstanden ist.

Eine der ältesten Kopien der Innsbrucker »Maria Hilf« Madonna in Slavonien stellt die nach einem graphischen Vorbilde der Waldmannschen Kopie gemalte »Madonna Auxiliatrix« in der Pfarrkirche der hl. Maria in Sotin dar, welche aus dem Anfang des 18. Jahrhundert stammt, und von den aus dem Belgrader Franziskanerkloster im Jahre 1739. entflohenen Mönchen nach Sotin gebracht wurde.

In dem Franziskanerkloster in Slavonski Brod befindet sich eine liebliche und gänzlich der Waldmannschen Kopie aus dem Jahre 1654. nachempfundene »Madonna Auxiliatrix« welche aus dem Jahre 1749. stammt.

Zehn Jahre später, d. h. aus dem Jahre 1759. stammt die »Madonna Auxiliatrix« in der Franziskanerkirche in Virovitica welche direkt oder indirekt (nach einer Kopie oder einem Vorbilde) des Cranachschen Originals aus der St. Jacobskirche in Innsbruck kopiert wurde.

Bei der aristokratisch stilisierten und eleganten Rokoko »Madonna Auxiliatrix«, ein Ex-Voto der gräflichen Familie der Pejačević in Virovitica aus dem Jahre 1760. darstellend, können wir nur noch in der Gesamtkomposition und der Linienführung der Haltung der Mutter und des Kindes den Einfluss dieses beliebten Cranachschen Motives wiederfinden.

In den kälteren, strengeren und gesetzteren Linien und Farben der schon im klassizistischen Sinne gemalten Kopie dieses Gnadenbildes aus dem Jahre 1779. stammend und welches sich in der Franziskanerkirche in Slavonski Brod befindet, ist dieses Motiv wohl noch klar erkenntlich, aber schon in einer ganz anderen Zeit empfunden und dargestellt worden.

Da man diese Kopien der Cranachschen »Maria Hilf« Madonna aus Innsbruck meistens in den Kirchen und Klöstern der verschiedenen Ordensgemeinschaften wiederfindet, scheint es dass dieses Motiv wie auch die Verehrung der Innsbrucker Gnadenmadonna »Maria Hilf« in die Kunst Slavoniens im 18. Jahrhundert durch die Ordensbrüder eingeführt wurde.

Diese Hypothese wird uns durch die Tatsache, dass die älteste bis jetzt bekannte Kopie der Cranachschen »Maria Hilf« Madonna in Kroatien, welche am 7. Juli 1678. von Anna Christina Dünk den »Herren Capuciniern« geschenkt wurde, Ende des 17. Jahrhunderts von den steierischen Kapuzinern nach Varasdin gebracht worden war.

Ausser dieser »Maria Hilf« Madonna aus dem Jahre 1678. im Varasdiner Kapuzinerkloster, befindet sich auf dem linken Seitenaltar der »Maria Auxiliatrix« in der Franziskanerkirche in Cakovec eine künstlerisch wertvolle und gänzlich im Stile des reifen Barocks gehaltene Kopie dieser Innsbrucker Madonna, aus dem Jahre 1738. stammend, welche wahrscheinlich ein Geschenk der Familie der Althan-Pignatelli darstellt, wie auch eine diesem Bilde, jedoch auf einer viel niedrigeren künstlerischen Skala nachempfundene und aus der ersten Hälfte des 18. Jahrhundert stammende Kopie, welche sich in der Franziskanerkirche in Varasdin befindet.

Das Motiv das im ausgeprägten realistischen Geiste der deutschen Renaissance und in einer so menschlich einfachen Art von Lucas Cranach in der Innsbrucker »Maria Hilf« Madonna dargestellt wurde, in die Tiroler Hauptstadt versetzt und in den weicheren, lieblicheren und zarteren Formensprache des italienistischen Tiroler Barocks des 17. Jahrhunderts in den Kopien Michael Waldmann's interpretiert und transformiert wurde, war in das künstlerische Klima Kroatiens des 18. Jahrhunderts, verwandelt und transformiert durch die lange Wanderung und unter den starken Einflüssen des oesterreichischen, besonders des Wiener- und des Grazer Barocks und Rokoko, eingeführt worden.

Die durch das Feuerwerk des Wiener Barocks und Rokoko transformierte und sublimierte Tiroler »Note« und Tiroler Tradition existierten jedoch schon in der Kunst Kroatiens in der